

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

Аналізуються процеси глобальних трансформаційних змін. Розглянуті проблеми взаємодії бізнесу і держави. Обґрунтовано значення політики держави в процесі розвитку соціальної відповідальності бізнесу.

Ключові слова: політика держави, глобалізація, бізнес, соціальна відповідальність бізнесу.

Анализируются процессы глобальных трансформационных изменений. Рассмотрены проблемы взаимодействия бизнеса и государства. Обосновано значение политики государства в процессе развития социальной ответственности бизнеса.

Ключевые слова: политика государства, глобализация, бизнес, социальная ответственность бизнеса.

Processes global transformation changes are analyzed. Problems of interaction of business and the state are considered. Value of a policy of the state in development of social responsibility of business is proved.

Key words: a policy of the state, globalization, business, social responsibility of business.

Серед усіх соціокультурних процесів, які відбуваються у сучасному світі, найважливіше місце посідає феномен глобалізації. З ним пов'язуються фундаментальні зміни і трансформації в економічній, політичній, соціальній та інших сферах життя. Широкі соціальні, політичні, економічні, культурні дискурси з питань генези цього явища та його концептуалізації, динаміки, соціально економічних наслідків, значення для державної влади, вектора цивілізаційного розвитку тощо не роблять процес глобалізації простішим чи гармонійнішим. Адже піддаються переосмисленню речі, які досі вважалися фундаментальними. Йдеться не лише про перегляд основ «соціальної держави», а й формування «нової» політики та ефективність її реалізації. У цій непростій ситуації пригадуються слова М. Драгоманова, який ще наприкінці XIX ст. писав: «Уся практична мудрість людська може бути в тому, щоб убачити напрямок руху світового, його міру, закон і послужитись тим рухом. Інакше той рух піде проти нас, розчавить нас». Права людини та громадянина, місцеве самоврядування у М. Драгоманова — найважливіші умови свободи людини, нації в державі, а політична свобода — засіб для повернення української нації в сім'ю націй культурних¹.

Як засвідчують реалії, сучасна форма організації людського суспільства перебуває у стані системної кризи і трансформації. На початку третього тисячоліття спостерігається конкуренція і симбіоз двох кодів управління. Перший пов'язаний з публічною політикою і національно-державним облаштуванням. Його можна назвати політичною, або адміністративно-політичною владою. Інший тип світового управління перебуває у стадії становлення, проявляється у численних і різноманітних ТНК, його можна назвати економічним. Особливість такої транснаціональної системи полягає в тому, що вона здійснює не лише господарську діяльність, економічне чи гео економічне управління, а владну діяльність, яка виходить за межі найскладніших виробничих і ринкових зв'язків, підноситься до політичної сфери життя суспільства. За таких умов особливий інтерес викликають нові моделі контролю за діяльністю фінансових ринків, взаємодії держави та корпоративного бізнесу і формат його політичної відповідальності, врешті-решт диспути щодо переосмислення місця Заходу на вагах глобального геополітичного впливу.

Проблематика щодо місця та ролі бізнес-інститутів, частково транснаціональних корпорацій у системі громадянського суспільства на різних рівнях, особливо в глобальному масштабі, інтеграції інтересів бізнесу та суспільства, побудови ефективних стратегій приватно-державного партнерства, корпоративної соціальної відповідальності знаходить відображення у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників Ж. Атталі, Д. Аллена, Д. Баха, С. Задека, Т. Ковальчука, Е. Крейна, Д. Стоуса, Р. Томаса, А. Черпак та ін. Водночас дискусійним залишається питання щодо мотивації соціально-важливих проєктів корпорацій, врахування соціально-політичних чинників при побудові корпоративної стратегії, доцільності посилення в сучасних умовах державного втручання у питання формування політики соціальної відповідальності корпорацій. Особливо актуалізується ця проблематика для країн молодих демократій, у тому числі України. Ситуація на національному рівні показує, зокрема, що ключовою проблемою є напрацювання і впровадження законодавства, пов'язаного з соціальною відповідальністю бізнесу, побудови ефективних стратегій приватно-державного партнерства на шляху до сталого розвитку.

Загальновізано, що в умовах посилення процесів глобалізації, регіоналізації та домінування транснаціонального і національного бізнесу в системі різноманітних суспільних відносин одночасно з юридичною має розширюватися і посилюватися соціально-політична відповідальність бізнесових структур. У документах ООН соціально-політична (соціальна) відповідальність бізнесу визначається як такий спосіб здійснення підприємницької діяльності компаніями, який сприяє зростанню добробуту суспільства і поліпшенню навколишнього середовища. Очевидно, діяльність бізнесу в будь-якій країні потребує зміцнення етичними, моральними принципами. Моральна основа соціально-політичної відповідальності бізнесу означає сукупність сформованих у суспільстві етичних принципів і норм, які дають змогу бізнес-структурам не лише створюватися, а й, використовуючи соціальні, матеріальні та інші ресурси суспільства, успішно функціонувати та розвиватися. Порушення чи ігнорування цих принципів і норм спричиняють ту чи іншу форму відповідальності. Остання проявляється в різноманітних формах суспільного осуду, вимогах обмежити ту чи іншу сферу діяльності бізнес-організацій, яка завдала збитків суспільству і т. ін.

У західних дослідженнях, присвячених громадянському суспільству, окресленій проблематиці приділяється значна увага, а транснаціональним корпораціям у структурі громадянського суспільства на різних, насамперед глобальному, рівнях, відводиться чи не найголовніша роль. Транснаціональний капітал в інституційній конструкції глобального громадянського суспільства представлений винятково позитивно. Інші дослідники не підтримують традиційні уявлення про громадянське суспільство, коли йдеться про нього як про якісно новий і вищий рівень розвитку людського співтовариства. Вони порушують питання не стільки про місце і роль транснаціонального і транснаціонального бізнесу в структурі громадянського суспільства, скільки про правомірність його «перебування» у цьому соціальному за своєю природою і характером співтоваристві як такому.

Одна з причин порушення питання саме у такій інтерпретації полягає в тому, що бізнес-структури, як і бізнес взагалі, — це насамперед економічні за всіма параметрами явища, які тісно пов'язані, але за природою відрізняються від громадянського суспільства — суто соціального явища. Транснаціональний і національний бізнес перебуває за межами як суспільства, так і держави, які мають власну, принципово відмінну від нього природу і призначення. Другою, не менш важливою причиною порушення питання щодо правомірності включення транснаціональних і національних бізнес-структур до інституційної структури громадянського суспільства є, по суті, авторитарний, характер цих інститутів.

Слід відзначити, що в сучасній національній, регіональній і глобальній системі світу, де великі матеріальні та інші засоби впливу на політичну, соціальну та інші сфери має капітал, вже недостатньо, як було раніше, обмежуватися в процесі пізнання світу лише державними і соціальними структурами. Важливо розглядати також усі бізнес-структури,

яким притаманні власні інтереси, цілі й які мають відносну самостійність і самодостатність. У розвитку суспільства і формуванні загальної глобальної системи спостерігається прискорений процес розмивання відносної «чистоти» і самодостатності економічної й політичної влади, стирання між ними чітких граней. Економічна влада національного капіталу дедалі більше консолідується і трансформується, з одного боку, в економічну владу транснаціональних корпорацій, а з іншого — в політичну владу національних держав і наднаціональних суспільно-політичних інститутів. Виникають своєрідні конгломерати носіїв економічної і політичної влади у різних регіонах світу, а також у масштабі глобальної системи в цілому.

Нині існує серйозний дисбаланс між індивідуальним ухваленням рішень, вираженим у ринках, і колективним ухваленням рішень, вираженим у політиці. Ми маємо глобальну економіку, але не маємо глобального суспільства. Зведення корисливих інтересів у ранг моральних принципів скорумпувало політику, а неспроможність політики стала найсильнішим аргументом на користь надання ринкам повної свободи.

Про необхідність докорінної трансформації сучасного капіталізму досить показово заявлено на 40-му Всесвітньому економічному форумі в Давосі 2010 р., який відбувся під гаслом «Покращити ситуацію у світі: переосмислити, перетворити, перебудувати». Глобалізація породила світ, у якому все віддане на відкуп фінансистам і нічого — людям виробництва, заявив Президент Франції Н. Саркозі, відкриваючи форум. Підприємців підім'яли під себе спекулянти. Вони створили систему, за якої нормою стала ризикована гра з чужими грошима. Без втручання держави міг статися повний занепад і розлад. З того моменту, коли ми почали говорити, що «ринки завжди правий», глобалізація вийшла з-під контролю. Альтернативи ринковій економіці немає, але врятувати капіталізм і ринкову економіку можна лише за умови їх перебудови.

Фактично до глобального порядку денного внесене питання про фундаментальний перегляд ролі, значення і меж участі держави в регулюванні та здійсненні контролю за економічними процесами. Можна погодитися з думкою, що саме дискусія про те, наскільки держава може втручатися в економіку, стала найбільш актуальним сюжетом у Давосі-2010, і не виключено, що він увійде в історію як форум, на якому визнали крах ринкового фундаменталізму, що процвітав у світі в останні два десятиліття². Такий підхід до вирішення глобального майбутнього не лише визначає роль держави у його становленні, а й параметри та перспективи глобального суспільства.

Політична функція держави нерозривно поєднується в сучасному світі з різноманітними проблемами глобального характеру. Їх вирішення без втручання держави та її активної позиції не видається можливим. Досить влучно, на нашу думку, це відзначено дослідниками Г.-П. Мартином і Х. Шуманом, які в цілому відстоюють її роль у майбутньому як головну. Глобальна інтеграція іде поруч з доктриною економічного порядку, зазначають автори в одній із своїх праць, яку кагорта радників постійно впроваджують у політику. Тому глобальна економічна інтеграція ні в якому разі не є природним процесом: вона свідомо поширюється цілеспрямованою політикою... Найбільша проблема нашого покоління полягає в тому, що наші досягнення в економічній площині життя визначили наш прогрес у політичній площині до такої міри, що наша економіка і політика постійно втрачають зв'язок між собою. В економічній площині нашими зусиллями світ сформувався в єдину всеосяжну виробничу одиницю. В політичній же площині він залишився розділеним. Напруга між цими двома прямо протилежними тенденціями породила серію конфліктів, зіткнень і потрясінь у суспільному житті людства. Тому, вважають дослідники, першочерговим завданням політиків-демократів на порозі наступного століття буде відновлення Держави і верховенства політики над економікою³.

Сьогодні все частіше порушується питання про те, що глобалізація потребує трансформації функцій національних держав з метою перетворення їх в ефективні держави, які при оптимізації (у бік зменшення) вад здатні забезпечити стійке економічне зростання,

повноцінну реалізацію особистісного потенціалу кожного індивіда, збереження і поновлення екологічного середовища проживання нації, вирішуючи при цьому завдання ліквідації диспропорційності територіального розвитку і зберігаючи цілісність країн. У цьому сенсі варто згадати і про програму Президента України «Заможне суспільство, конкурентоздатна економіка, ефективна держава». Але наразі відзначимо, що національна держава здатна забезпечити ефективне і гуманне функціонування будь-якого суспільства і будь-якої економіки. Саме вона має визначити оптимальне співвідношення усіх форм власності, виходячи з власних національно-етнічних традицій і визначаючи стратегію розвитку на короткий і триваліший період. Напевно, не може замінити державу будь-який інший суб'єкт і в умовах глобальної економічної кризи, яку ми переживаємо.

Різноманітність викладених останнім часом у наукових публікаціях думок з проблем визначення ролі держави у майбутньому глобалізованому світі, її значення та функцій свідчить про можливість, а то й необхідність перегляду і зміни не лише філософії держави, а й філософії відносин між державами. Лібералізація економіки, вступ України до СОТ, завершення чергового етапу співпраці з ЄС переконливо засвідчують це. Тема інтеграції до Європи продовжує об'єднувати наше суспільство і не лише тому, що жити під парасолькою євроцінностей значно краще, а й тому, що це перспективна політика, спільне вирішення проблем енергетики, загальної безпеки, гармонізація законів та інші переваги. Об'єднання держав на загальноєвропейських демократичних засадах має ще більше підкреслити їхню відмінність між собою в єдиній пан-європейській ідентифікації. Саме держава має генерувати і відстоювати технологічні системи, які б, з одного боку, об'єднували національне господарство в одне ціле, а з іншого — поєднували її із зовнішнім світом, забезпечуючи при цьому державі сприятливу позицію повноправного суб'єкта у міжнародному співтоваристві.

Отже, глобалізація є всеосяжним фактором, який впливає не лише на політичну структуру окремої держави, а й усього світу. Збільшення на світовій арені різноманітних суб'єктів відносин та їх суверенізація, у тому числі й бізнесу — це закономірний і невідворотний процес, результат політики держав, передусім найбільш розвинених. Але серед цих суб'єктів держава займає окреме, самостійне місце. Залишаючись ядром політичної системи, вона також незамінна в доступній для огляду перспективі у вирішенні таких завдань, як забезпечення правопорядку і обороноздатності, надання соціальних послуг, регулюванні ринкових відносин, міграції, підтримки транспортної інфраструктури, соціалізації процесу глобалізації та ін. Як справедливо відзначає І. Алексєєнко, національна держава на сьогодні є найрозвиненішою формою суспільного договору, у межах якого люди можуть певною мірою впливати на умови свого існування⁴.

Глобалізація не скасовує національну державу, а трансформує її роль і функції. Участь національних урядів у період так званого «перезавантаження держави» у здійсненні контролю в державі, вирішенні внутрішніх проблем — зменшується. Попередня жорстка дихотомія: зовнішня політика — внутрішня політика стає дедалі менш актуальною. Держава за таких умов все частіше поступається своїм внутрішнім суверенітетом заради вирішення загальносвітових проблем, втрачає монополію на реалізацію владних повноважень. Водночас будь-яка держава, не залежно від показника свого економічного розвитку, має суверенітет на рівні з іншими державами. Говорити про повну втрату суверенітету означає визнавати зникнення держави як такої. Повної втрати суверенітету держави бути не може, такий підхід до розуміння окресленого питання є не чим іншим, як вадою глобалізації. Навпаки, глобалізація збагачує поняття суверенітету, наповнює його новим змістом, державний суверенітет залишається незмінним у межах відносин суб'єктів світового процесу.

Особливість положення держави в сучасних умовах глобалізації помітно підтверджується її станом, за якого вона має враховувати як вимоги внутрішніх регіонів, регіональних організацій, так і держав світу. В економічному полі, межі якого давно сягнули за

національно-державні кордони, із самостійного гравця вона все більше перетворюється в арбітра. Через визнання сучасних технічних систем і їхній розвиток з урахуванням національних особливостей держава з одного боку, об'єднує національне господарство в одне ціле, а з іншого — поєднує його із зовнішнім світом, забезпечуючи при цьому свій рівень участі у світовій економіці. Як зазначає К. Грищенко, визначаючи особливості та стратегічні пріоритети України у глобальному світі, краще бути будівельним майданчиком Сходу і Заходу, ніж полем битви між ними. А щоб бути цікавим для світу саме у цій якості, потрібна зовнішня політика, жорстко прив'язана до інтересів бізнесу. Політика прокладання нових торговельних шляхів. Політика, в якій абсолютним пріоритетом є громадянин⁵.

Глобалізація несе нові загрози для безпеки людини, а це засвідчує злидненість філософії, яка панує у світі протягом останніх десятиліть. Вихід вбачається у переосмисленні світових реалій, зміні панівної системи цінностей, мотивів, пріоритетів. Більш справедливий і демократичний світовий порядок вимагає нового міжнародного консенсусу, заснованого на соціальних цінностях. Глобалізація з «людським обличчям», якщо говорити про альтернативу, потребує нового політичного облаштування світу, адекватного характеру і масштабу проблем, які стоять перед людством. Надзвичайно важливо, щоб глобальні та національні публічні інститути керувалися принципами справедливості й солідарності, реально проявляли турботу про захист прав і гідності людей, основних свобод, включаючи свободу вибору способу життя і права на забезпечення власної культурно-цивілізаційної самостійності.

Відчутний брак політичного, як і правового, чинників у сучасних глобалізаційних процесах, значне розширення транснаціональних корпорацій, конфлікт державного і приватного інтересів, розвиток інформаційного суспільства, загострення демографічних та екологічних проблем зобов'язує політичні й правові системи реагувати на виклики шляхом пошуку загальноприйнятних підходів до забезпечення співіснування світового співтовариства. У зв'язку з цим глобалізація виступає як процесу зближення політичних і правових систем країн світу з метою створення інститутів, вироблення спільних стандартів і підходів до вирішення загальноцивілізаційних проблем розвитку людства.

У складній ситуації конструктивно-деструктивних змін на внутрішньогрупових, національних, наднаціональних і світовому рівнях, коли глобалізація у нинішньому її проекті має більше недоліків, ніж досягнень, особливої актуальності набуває політичний аспект глобальної проблематики. Політика значною мірою є сферою діяльності, в якій реально формується майбутнє. Питання об'єднання інтересів усього людства вперше поставлено у площину конкретної політики. В центрі уваги світобачення постійно перебувають політичні проблеми, пов'язані з усталеними уявленнями про національну державність, державний і народний суверенітет, громадянське суспільство, представництво інтересів і демократичні процедури. Відкривається новий, заснований на інших пріоритетах етап її розвитку, який стає виміром майбутнього і вимагає нового покоління лідерів, людей, здатних мислити у масштабах світу, які були б здатні проводити більш реалістичну, випереджувальну політику, розвивати демократію, чітко усвідомлювати сучасні геополітичні зміни і проблеми. В цьому полягає сутність майбутнього багатополярного світу, який все активніше вимагає постійного відстоювання власних національних інтересів на основі обов'язкового врахування національних інтересів держав-сусідів.

У країнах молодих демократій процес формування практик соціальної відповідальності бізнесу значно ускладнюється у зв'язку з нашаруванням паралельних процесів, які відбуваються одночасно: процесу глобальних трансформаційних змін і власного модернізаційного розвитку. Водночас спектр індивідуалізації таких практик значно ширший і колоритніший, ніж у країнах сталих демократій. У зв'язку з цим національні бізнес-утворення мають можливість не лише запозичувати усталені стандарти соціальної відповідальності бізнесу, а й формувати власні, обумовлені потребами національного змісту.

Очевидно, вони залежать від національних соціально-економічних пріоритетів, які перебувають під впливом історичних і культурних факторів, різних типів соціальних дійових осіб, які здійснюють контроль за цими пріоритетами та ін. До того ж стандарти соціальної відповідальності бізнесу можуть змінюватися з кожним поколінням, кожним етапом розвитку чи прогресу суспільства, специфікою історичного розвитку регіону, культурними та геополітичними особливостями. Водночас важливою при цьому залишається і сфера державно-політичного впливу на рівні держави-партнера у сфері міжсекторальних відносин «державна — бізнес — суспільство», оскільки держава має створювати умови, подавати приклад і окреслювати напрям такої діяльності бізнес-структур.

Соціальна відповідальність бізнесу не є природним явищем, а є результатом цілеспрямованої політики. Нині і держава, і бізнес повинні мати єдину мету — забезпечення сталого розвитку, розвитку в ім'я і на благо людини. Лише в такому випадку можна говорити про конструктивний зв'язок між економікою і політикою, а не дистанціювання між ними. Але водночас постає питання, яка з цих інституцій є визначальною і головною? Без сумніву, на нашу думку, навіть серед рівних першою залишається держава, а її політика у цьому процесі є визначальною.

Політика держави має проявлятися через формування та запровадження відповідного законодавства, забезпечення зайнятості населення, законодавчого закріплення соціальних стандартів, визначення пріоритетних стратегій напрямів діяльності та стимулювання бізнесу за умови їх дотримання і виконання, здійснення контролю за дотриманням корпораціями стандартів екологічної безпеки, якості виробництва продукції та надання послуг, антимонопольного законодавства та ін.

Не викликає заперечень, що через соціальну відповідальність бізнесу суспільство стає демократичнішим, розширюється свобода окремого громадянина, зростає політична активність, закладаються умови для стійкого зростання середнього класу як головного носія соціального капіталу, формується громадянське суспільство як форма суспільної самоорганізації. Але оскільки соціальна відповідальність бізнесу передбачає розвиток механізмів міжсекторального партнерства (влада — бізнес — громадянське суспільство), то результати цього процесу значною мірою будуть залежати від політичного базису суспільства. У цьому випадку йдеться виключно про демократичну політичну систему, що здатна забезпечити систему відносин, в яких людина виступала б їхнім суб'єктом, а не об'єктом.

Серед головних складових політики держави, спрямованої на становлення громадянського суспільства, зростання соціального капіталу, залучення іноземних інвестицій та впровадження економії використання енергоресурсів важливе місце має зайняти і складова щодо соціальної відповідальності бізнесу. Адже мова йде не лише про формування бізнес середовища нового зразка на національному рівні, а й пріоритети сталого розвитку, невід'ємною частиною якого в загальновизнаній міжнародною спільнотою тріаді є соціальна, імідж держави у глобальному співтоваристві. Тому підтримка держави потрібна як у забезпеченні етичної і соціальної відповідальності поведінки компаній, просування кращих практик вітчизняних компаній із соціальної відповідальності в Україні та за кордоном, так і для підвищення рівня ділової досконалості бізнес-підприємств, престижності досконалих компаній і процесів безперервного системного вдосконалення. В умовах глобального економічного простору важливою є не лише обрана сфера діяльності ринкових відносин, а й дотримання стандартів щодо забезпечення прав людини, трудових відносин, охорони навколишнього середовища.

1. *Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2001. — 733с.; Драгоманов М. Проект основний устава українського общества // Історія політичних і правових учень: Хрестоматія для юридических вузов і факультетов. — Х.: Факт, 1999. — С. 714-*

719. **2.** *Котенко А.* Давос 2010 — конец эпохи рыночного фундаментализма [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://socinform.net/publicistic/1380-davos-2010-konetsueroxi-guposchnogo-fundame>. **3.** *Мартин Г.-П., Шуман Х.* Западная глобализации: атака на процветание и демократию / Пер. с нем. — М.: Издательский Дом «АЛЬПИНА», 2001. — 335 с. **4.** *Алексеевко І.В.* Трансформація інституту національної держави в умовах глобалізації світу: Автореф. ... дис. док. політ. наук. — К. 2006. — С. 10. **5.** *Грищенко К.* Стратегічна рівновага як шанс України у багатополлярному світі // Дзеркало тижня. — 2012. — № 9. — 09 березня.